

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

катедра "Библистика"

**МЪДЪР ИЛИ НЕРАЗУМЕН –
ЖИТЕЙСКА ДИЛЕМА И ПАРАДОКСИ**

**Екзегетическо изследване
на проблематиката в книгата Ек лисиаст**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен "доктор"

по научна специалност 05.01.17 – Теология

(Свещено Писание на Стария Завет)

Докторант: Емил ГАДЖАЛОВ

Научен ръководител: Проф. протопр. д-р Николай ШИВАРОВ

София 2016 г.

Дисертационният труд се състои от увод, изложение (в пет глави), заключение и използвана литература. Общият обем е 324 страници. Цитираната литература обхваща 152 източника (книги и статии), от които 116 на английски, 23 на български, 10 на френски и на 3 руски език.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на темата

През втората половина на XX век интересът сред западните богослови към старозаветната премъдростна литература нараства най-вече поради залегналите в нея екзистенциални общочовешки проблеми на страданието, справедливостта, смисъла на живота, смъртта. Драматичният изход от двете световните войни – Първата и Втората – с техните милиони жертви, разкрива недвусмислено, че страните от християнска Европа се провалят в призиванието си да демонстрират претенциите на вярата си. В този контекст практическата насоченост на библейската премъдрост, тясно свързана с реалната действителност и личните преживявания, се явява особено притегателна област за вземащия надмощие индивидуалистичен подход на съвременния човек. Като част от наследството на библейската премъдрост книгата Еклисиаст с нейните екзистенциално-етични аспекти е изключително ценна за днешното изпаднало в морален дефицит постмодерно общество, което отчаяно се нуждае от духовни и морални ориентири.

Актуалността на темата – *мъдър или неразумен* – е разбираема чрез цялостното послание на Еклисиаст, което поставя на преден план големите въпроси за крайната полза от човешкия труд, мястото на интелектуалните и културни постижения, ролята на материалните блага и богатство в кратковременния живот, удовлетворението от споделения живот, отношението към ближния, общество и държавата. Водещият мотив на неизбежната и непредвидима смърт, доминиращ над останалите аспекти на творбата, въздейства пробуждащо върху съзнанието на затъналия в егоизъм и алчност представител на планетата Земя. Житейската дилема: *мъдър или неразумен*, заявена в контекста на страха от Бога, изтъква необходимостта и задължителността от висш морален Арбитър на човешкото поведение и дела. Морално-етичните модели на живот съдържащи се в двете премъдростни категории *мъдър* и *неразумен* изискват позиция спрямо божествените заповеди и направата на избор с оглед на бъдещия съд. С изключителна острота е залегнал въпросът за личната есхатология и нейното решение чрез дилемата – *мъдър или неразумен*. Уверението на книгата за една друга реалност, отвъд видимия свят под слънцето, носи в себе надежда за възможен изход от неизбежна общочовешка участ – смъртта. Спешният призив към младия човек и начинът, по който да организира живота си преди безпомощните години на старостта, са силно духовно послание с отрезвяващ ефект и за поколението от началото на XXI век.

Постоянният интерес към Еклисиаст в теологични кръгове е поддържан от привидната загадъчност, дори вътрешна обърканост на книгата, дължащи се преди всичко на сложните житейски и етични ситуации; на пръв прочит преплитането на теологични идеи, одобряването на дадена теза и нейното по-късно отричане. Парадоксално, но може би точно поради тази причина, в съвременната българска библиестика не се наблюдава засилено изследователско влечение към тази премъдростна творба. Все пак, неизличим творчески монумент за българското богословие е студията на професор д-р Иван Марковски "Книга Еклисиаст: екзегетически анализ с оглед към по-важните проблеми", публикувана в Годишника на Софийския университет през далечната 1932-1933 година. Няколко години по-късно проф. Марковски ще допълни проблематиката на Еклисиаст с исагогически данни, поместени в неговото *Частно въведение в Св. Писание на Стария Завет* през 1936 година. През тези повече от 80 години в българските богословски среди, освен превода на книгата, съчетан с кратки екзегетически бележки от страна на проф. д-р Славчо Вълчанов във *Висящи градини. Поезия на древния изток* (1980 г.) и статията на д-р Чавдар Хаджиев "Еклисиаст (Кохелет) 3:1-15 и посланието на книгата", поместена в *Българско богословие* (бр.1, 1999 г.), липсва цялостна тематична разработка върху книгата Еклисиаст.

Актуалността на темата произлиза също от самата теза, така, както е заложена в настоящата дисертация. Доколкото ни е известно до момента, житейската дилема на Кохелет – *мъдър или неразумен* – не е третирана нито от ранни църковни писатели, нито от съвременни богослови. Липсата на изследване в тази област оправдава необходимостта от задълбочено проучване на проблематиката.

Обект и предмет на дисертацията

Обектът на настоящата дисертация е специфичният аспект в идейното развитие на старозаветната премъдростна книга Еклисиаст, а именно, житейската дилема на Кохелет: *мъдър или неразумен* предвид безпристрастното изравняване при смъртта (Екл. 2:14-16). Предметът на изследването обхваща еврейският текст на Еклисиаст по МТ традиция, морално-етичните категории *мъдър* и *неразумен* и техните синонимни съответствия. Предмет на проучване са още отделни текстови единици, понятия и литературни образи, съотносими към заявената от автора житейска дилема.

Цели и задачи на дисертацията

Основната цел на изследването е да бъде достигнат конкретен или вътрешно съдържателен отговор на дилемата: *мъдър или нера разумен* и да бъде установена функцията на заложените в книгата Еклисиаст парадокси. За постигането на така поставените цели е необходимо дефиниране на следните основни задачи: 1) Обособяване на отделните текстови единици в самостоятелни перикопи; 2) Превод на еврейския текст по МТ традиция; 3) Определяне на водещата тема и идейни постановки; 4) Откриване на експлицитните и имплицитни мотиви, отнесени към категориите *мъдър* и *нера разумен*.

Работна хипотеза

Работната хипотеза се заключава в допускането, че на собствения си реторичен въпрос: *Защо станах аз изключително мъдър?* (Екл. 2:15) Кохелет дава отговор или отговори в цялостното изложение на книгата. Хипотезата предполага също, че в духа на СЗ премъдростна традиция евентуалните отговори съдържат положителни указания за мъдро живеене, въпреки че смъртта поставя мъдрия и неразумния на едно равнище по отношение на крайната им земна участ.

Методология и подход на изследването

От гледна точка на методологията дисертационното изследване се движи в контекста на СЗ премъдростна традиция и библейска етика. Следваната методология е тази на синхронен подход на литературната критика и в частност на риторичната критика, познат още като "близък прочит" – отдаване на подробно внимание на думите, образите, понятията и идиомите в текста. Подходът към темата обаче не е изключително литературно-критически, но също филологически, етимологичен, лексикално-семантичен, структурно-семантичен, с цел проследяване възможно най-пълно идейно-тематичните връзки в отделните части и взаимодействието им в книгата. Вниманието е насочено повече към текстовите единици и начина, по който те комуникират и се съчетават, отколкото към историческата обстановка или предпоставките на предполагаем първичен текст. Близкият прочит на текста привлича интереса към средствата на изразяване: анализ на ключови думи и глаголи в търсене на техния смисъл, семантични родства на лексемите, метафори и паралелизми, нарративни и поетични структури, реторически фигури. Отправна точка при анализа е еврейският текст по МТ традиция. Последователността на изследването има за отправна точка

въпроса "Какво?" точно е написал авторът на Еклисиаст, а след това се търси отговор на въпроса "Защо?" го е написал и кои са идейните и тематични връзки. Анализът на текстовите единици е следван от самостоятелен извод, като сумата от изводи се заключават в обобщаващ извод в края на всяка глава.

Теза

Основната теза на дисертацията се изразява в твърдението, че въпреки безполезността на всяка човешка дейност в справянето с неизбежната и непредвидима смърт, която изравнява мъдрия и неразумния в крайната им земна участ, заслужава си да се живее мъдро и в страх от Господа. Основна мотивация за това са убеждението за бъдещ съд на Бога над праведния и нечестивия и откровението, че единствено Бог може да върне отново към живот.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

Актуалност и важност на темата

Историография на екзегетическото изследване и въздействие на книгата

Обект и предмет на дисертацията

Цели и задачи на дисертацията

Работна хипотеза

Методология и подход на изследването

Теза

1. ГЛАВА ПЪРВА – Исагогически сведения за книгата Еклисиаст

1.1. Название

1.2. Авторство и време на написване

1.3. Социална обстановка (Sitz im Leb)

1.4. Каноничност

1.5. Текст и версии

1.6. Жанр и литературен стил

1.7. Структура

2. ГЛАВА ВТОРА. Прологът и епилогът на Еклисиаст – каноничен ключ за разбиране на книгата

2.1. Пролог на Еклисиаст (1:1-11)

2.1.1. Тема на пролога – 1:2

2.1.2. Програмен въпрос на книгата – 1:3

2.1.3. Аргумент на пролога – 1:4-11

2.2. Епилог на Еклисиаст (12:8-14)

2.2.1. Мото на епилога – потвърждение на суетата 12:8

2.2.2. Методи и средства при написването на книгата (12:9-11)

2.2.3. Предупреждение и последен призив за мъдро живеене (12:12-14)

3. ГЛАВА ТРЕТА. Постановяне на дилемата: мъдър или неразумен

3.1. Търсене на доброто (1:12-2:3)

3.2. "Добрини" за "мен" (2:4-11)

3.3. Дилемата: мъдър или неразумен (2:12-17)

3.4. "Добрините" намразени от "мен" (2:18-23)

3.5. Откриване на доброто (2:24-26)

4. ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. Теология и житейски ситуации в търсене отговор на дилемата: мъдър или неразумен

4.1. Мъдър в перспективата на незнанието и вечността (3:1-15)

4.1.1. Поема за времето и заключителен въпрос (3:1-9)

4.1.2. Отговори на заключителния въпрос чрез наблюдение

4.1.3. Твърдение за особено действие от страна на Бога (3:15)

4.2. Дилемата в контекста на бъдещия съд (3:16-22)

4.3. Безполезността на мъдростта и младостта (4:13-16)

4.4. Мъдър или неразумен в Божия дом (5:1-7 [4:16-5:6])

4.5. Какво предимство има мъдрият над неразумния? (6:1-9)

4.5.1. Неспособност за удовлетворение от богатата (6:1-2)

4.5.2. Плодовит и дълъг живот без удовлетворение (6:3-6)

4.5.3. Дилемата в крайното неудовлетворение (6:7-9)

5. ГЛАВА ПЕТА. Аргументи и парадокси в търсене отговор на дилемата: мъдър или неразумен

5.1. Въведение във втората половина на книгата (6:10-12)

5.2. Дилемата на Кохелет в серия от афоризми, въпроси, наставления и житейски ситуации (7:1-10:15)

5.2.1. Поучения в перспективата на края на живота (7:1-6)

5.2.2. Предизвикателства пред мъдрия и опасност от загуба на доброто име (7:7-12)

5.2.3. Реализъм в мъдрото живеене (7:13-24)

5.2.4. Дилемата на Кохелет във втория му подход за търсене изследване на мъдростта и неразумността (7:25-8:1)

5.2.5. Проява на мъдрост в контекста на власт и несправедливост (8:2-17)

5.2.6. Дилемата: мъдър или неразумен в контекста на неизбежността на смъртта и непредвидимост на събитията (9:1-16)

5.2.7. Сила и полезност на мъдростта в контраст с греховността и неразумността (9:17-10:15)

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **увода** се обосновават актуалността и важността на дисертационния труд. Проследява се историографията на екзегетическото изследване; посочват се обектът, предметът, задачите и целите на проучването. Заявената работна хипотеза е следвана от уточняване на методиката на изследване. В края на увода е поставена тезата на дисертацията.

Глава първа изяснява основни исагогически въпроси, отнесени към название, авторство и време на написване, социална обстановка, каноничност, текст и версии, жанр и структура на Еклисиаст. Всяка от областите е кратко отразена с оглед на обща представа за книгата като предпоставка за начало на екзегетичното изследване.

Глава втора обхваща пролога и епилога на Еклисиаст с цел да се очертаят общата насока и идейния замисъл на творбата. Открояват се някои от ключовите послания на книгата и тяхната връзка с житейската дилема на Кохелет – *мъдър или неразумен*.

Глава трета обособява централния въпрос на дисертационния труд, именно житейската дилема на проповедника-цар: *мъдър или неразумен*. Изпъква главният парадокс на житейската дилема – мъдрият умира както неразумния и двете етични категории потъват в забравата на времето.

Глава четвърта проучва експлицитно и имплицитно житейската дилема – *мъдър или неразумен* – преминавайки през теологичните разсъждения и житейските постановки на главния говорител в книгата Кохелет. Изпъкват основните елементи в аргументацията на автора – въпрос-отговор-съвет, както и наблюдение-размишление-етика.

Глава пета, започваща с логичното начало на втората половина на книгата, продължава екзегетическото проучване в търсене отговор на дилемата: *мъдър или неразумен*. На експлицитно ниво динамиката между етичните категориите *мъдър* и *неразумен* нараства. В различни ситуации и поучения контрастът между тях е особено подчертан.

ЗаклЮчението обобщава основните изводи и представя отговора на дилемата: *мъдър или неразумен*. В резултат на самостоятелното изследване са изведени 5 приноса с научен характер. Посочват се конкретни области за разширено проучване на житейската дилема: *мъдър или неразумен*.

КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА ПЪРВА – Исагогически сведения за книгата Еклисиаст съдържа обзор върху ключовите за книгата въведителни въпроси: название, авторство и време на написване, социална обстановка, каноничност, текст и версии, жанр и литературен, стил, структура.

Названието на книгата произлиза от въвеждащата фраза "думите на Кохелет". Кохелет е предполагаемо лично име, псевдоним или титла на автора, чрез което е представен основният говорител на книгата. Значението на името може да бъде търсено в еврейската коренна основа לְהַקִּיף и по точно в причастната форма *hifil* – *свиквам, събирам*. Така името може да означава "един, който събира" или "събирач". Този анализ е предпоставка да се приема, че личността на Кохелет съответства на устроител на събрания за проповед или проповедник. Изглежда, преводачите от еврейски на гръцки са разбрали и подчертали точно този аспект от функцията на говорителя в книгата превеждайки името с Ἐκκλησιαστής , от ἐκκλησία , *събрание, общество, църква*. Названието *Еклисиаст* е усвоено и в българските преводи.

По отношение на авторството, времето и мястото на появата на книгата богословите съвсем не са единодушни в предложенията си. Традиционният възглед, поддържан от древните юдейски и християнски извори, е, че името Кохелет указва на цар Соломон, син на цар Давид. Този възглед е поддържан до времето на Реформацията от XVI в., когато историко-критическият подход към библейския текст поставя под съмнение вековното възприемане на Соломоновото авторство на Еклисиаст. Предприети са проучвания в насока египетска хипотеза, месопотамски паралели, персийски период, елинистичен период, късен редактор. Привържениците на историко-критическата школа съзират в Еклисиаст главен автор или автори, чиито писания са допълнени или редактирани от по-късен редактор или редактори. Дисертацията обаче не търси предполагаемо авторство, а по-скоро приема феномена на божественото откровение, без да се търсят авторът-човек и неговата житейска ситуация, което само по себе си е обект на отделно изследване и специфични дискусии. В тълкувателния процес първостепенната задача е откриването на това, което авторът в действителност е изразил, отколкото кой е той.

Пресъздаването на социалната обстановка на Еклисиаст е особено предизвикателство за всеки изследовател. Въпреки множеството въпросителни, вътрешните податки в книгата предоставят до известна степен възможност за реконструкция на средата, в която е написана книгата. Личността на говорителя,

представен като цар в Йерусалим от династията на Давид, насочва към времето на ранното монархическото управление в Израел. Картината на Давидовата монархия е разширена с аспекти от култово поклонение в Божия дом – принасяне на жертва и обричане на Бога. Наличието на монархия е достатъчно указание, че *Божият дом* трябва недвусмислено да бъде приет като храма в Йерусалим. Съгласието на теолозите за двата ключови компонента – монархия и храмово поклонение в Йерусалим – съвсем не означава и единодушие по отношение социалната обстановка, в която книгата се появява. В тази насока се открояват водещи хипотези за специфичния социален контекст на поява на Еклисиаст: епоха на Соломоново управление, персийска епоха и елинистична епоха. Въпреки обемните анализи в търсене на социално-икономически, философски или лингвистични паралели с Еклисиаст, учените не достигат до еднозначен и задоволителен отговор за това, в кой точно период от СЗ история книгата е написана и кои исторически фигури или процеси описва. Представените ситуации са по-скоро типично житейски, които могат да бъдат разположени в широк времеви диапазон на древния Близък изток. Посланието е всеобхватно и звучи универсално, за да подкрепя историческа референция. Все пак, може да се възприеме, че социалната обстановка в Еклисиаст отговаря най-коректно на царско управление преди вавилонския плен, имаща за фон Соломонов модел на управление и стил на изказ, до известна степен сходен с този на от книгите Притчи и Йов. Подкрепя в това отношение намираме при ранните църковни писатели, които безспорно приемат за автор на книгата цар Соломон, сина на Давид.

Времето за окончателното утвърждаване на Еклисиаст, като книга достойна да бъде част от СЗ канон, не е напълно изяснено. Податки за ранно приемане на Еклисиаст като боговдъхновена книга, заслужаваща място между останалите свещени свитъци, са откритите фрагменти на книгата край Мъртво море, датирани от II в. пр. Хр. до I в. сл. Хр. Фактическата дискусия за статута на Еклисиаст в СЗ Писания е съхранена в древната равинска литература. В периода 70-135 г. сл. Хр. се води дебат около привидната вътрешна несъгласуваност и противоречие с Тора, присъствието на песимизъм, еретични и радикални за юдейския мироглед мисли. Основният въпрос обаче не е дали трябва да се признае каноничният статут на Еклисиаст, а по-скоро да се изложат трудностите, които книгата представя, за да бъдат намерени техните решения. В ранните християнски среди книгата намира добър прием, засвидетелстван от книгата "Пастирът от Ерм", дело на апостолски мъж от началото на II в. сл. Хр.

Текстът на Еклисиаст в тази дисертация има за основа еврейския текст на масоретите (МТ), завършен около 1008 г. сл. Хр. и познат с абривиатурата Ms B 19^A. В основни линии МТ на книгата е в добро състояние. Забелязват се корекции в относително малко места, които засягат съгласни и гласни, както и самата пунктуация. Несигурността в превода на някои места не е поради непълнота в текста или лоша четимост на оригинала, а поради присъщата неяснота в изразяването на мисъл на автора. Най-важният древен превод на Еклисиаст е преводът на седемдесетте (LXX). Този превод е буквален и по отношение на Еклисиаст следва строго еврейския ред на думи и детайли. Съществуват също няколко дъщерни превода на гръцкия текст на латински, сирийски и коптски. Оригеновата Хекзапла включва ревизиите на Акила, Симах и Теодотион, съответно в колони 3, 4 и 6, за които се счита, че отразяват еврейския текст по-акуратно от други гръцки преводи по това време. В дисертацията се използва гръцкия текст на LXX, издаден от Alfred Rahlfs (1979), в чийто критичен апарат се намират и варианти от гореспоменатите версии.

Присъствието и съчетаването на поезия и проза в Еклисиаст очертават общата рамка на две водещи литературни форми, характерни за премъдростния дискурс – наратив и аргументация. Въз основа на реторичната стратегия на Кохелет, която съдържа елементи на наблюдение и убеждение, емоционални и етични твърдения, дискутиране и анализиране на житейски ситуации, иронизиране на общоприети възгледи, поставяне на въпроси, даване на съвети и отговори, се достига до разбирането, че книгата отразява експлицитна и имплицитна дидактична аргументация, която може да бъде поджанр на премъдростната поезия. Дидактичната аргументация е изразена най-осезателно чрез ритмичното повторение на израза *и това е суета и гонене на вятъра*, чрез който авторът се стреми да изгради твърдо убеждение у читателя за мимолетността на живота *под слънцето* и безполезността на всяко човешко усилие в преодоляване на смъртта.

По отношение на литературната структура липсва единодушна позиция между коментаторите. Все пак има съгласие относно общата рамка, изградена от ясно открояващите се пролог, изложение и епилог.

Пролог – 1:1-11

Мото – 1:2

Изложение – 1:12-12:7

Мото – 12:8

Епилог – 12:9-14

Планът на книгата трябва да бъде осъществен не посредством литературни признаци, а въз основа на развитието на заложените идеи. От тази перспектива на изследване посланието на Еклисиаст е предадено не чрез структурата на книгата, а чрез нейните теми. В настоящия труд планът на книгата е изграден, следвайки логическата линия на мисълта в зависимост от водещата теза – житейската дилема на Кохелет: *мъдър или неразумен*. Този план е отразен в съдържанието на дисертацията.

ГЛАВА ВТОРА – Прологът и епилогът на Еклисиаст – каноничен ключ за разбиране на книгата е посветена на проучването на ясно разграничимите в книгата пролог (1:1-11) и епилог (12:8-14). Прологът и епилогът съдържат в резюме основното послание и генералното заключение на Еклисиаст, към които читателят е воден през цялата книга. В тях се откриват ключовата идея на книгата и херменевтичният принцип, определящ насоката на тълкуване. Разбирането на пролога и епилога, както и тематичните връзки между тях, е предпоставка за предприемане правилно направление на изследване в изложението на книгата (1:12-12:7). Екзегетическото проучване на тези две перикопи допринася за открояването на водещите послания в цялата книга и за тяхната връзка с житейската дилема на Кохелет – *мъдър или неразумен*.

Посредством краткото встъпление: *Суета на суетите ... суета на суетите, всичко е суета* (1:2) авторът въвежда читателя, рязко и без предварителна подготовка, в желаната от него проблематика. Повторена многократно в изложението на книгата и служеща като заключение на отделни текстови единици, тази загадъчна фраза се утвърждава като най-доминиращата идея на книгата. Този необичаен подход вероятно е приложен с цел да бъде контролиран целия процес на въздействие и убеждаване на читателя; неговото ангажиране от състояние на безразличие към проява на дълбок интерес към темата. Ключовото понятие **הֶבֶל**, *суета*, буквално означаващо *дъх* или *nápa*, е носител на идеята за видима реалност, която бързо преминава; нещо видимо, осезаемо, но неподвластно на контрол от човешка гледна точка и невъзможно да бъде задържано. Използвана изцяло метафорично, думата *суета* е конотация за реалния, но бързо преминаващ човешки живот и същевременно илюстрация за безполезността на човешките усилия този живот да бъде задържан.

Програмно-реторичният въпрос на пролога: *Каква полза за човека от всичкия му труд, с който се труди под слънцето?* (1:3), намиращ отражение в цялата книга, търси да изясни крайната полза от целия труд в краткия човешки живот. Непосредственият по-долу текст, представящ образно движението на човешките

поколения – отиващи и идващи, дава имплицитно негативен отговор. Работният извод на въпроса, е че нищо от човешката дейност и нейните плодове, извършвани във видимия свят – *под слънцето*, не може да принесе търсената *полза*, която да спре *отиването* на човешките поколения. Тази все още неясна теза ще бъде поставяна в изложението и ще получава експлицитни отговори, по-конкретно в първата част на книгата (1:12-6:9).

В анализът на първите редове на книгата, посредством двата концепта *הָבֵל*, *суета*, и *יְתָרוֹן*, *полза*, резонира отрицанието. *Суетата*, т.е. констатацията за бързо преминаваща реалност и безполезност от висша степен е подсилена от реторичен въпрос за *ползата* от разнообразната човешка дейност. В 1:2 се заявява, че няма нищо, което може да бъде взето като стойностно, докато в 1:3 се пита дали има нещо, което може да принесе полза. Макар че двете понятия са носители на противоположни по смисъл значения, в този пасаж те са идейно свързани. Основната връзка между тях е, че ако има някаква полза от нещо, придобито от човешката дейност, то би могло да бъде разглеждано като стойностно. Имплицитно въведената тема за смъртта на човека доминира пролога.

Сътвореният свят, който в очите на автора изглежда установен – вечен, също не може да допринесе търсената полза. Природните явления и процеси, представени чрез големите енергийни източници: слънцето, вятъра и водата, са безполезни в тяхната цикличност, за да бъде променен моделът на редуващите се поколения. Както в изминалата история, така и в бъдещата, не може да бъде открито "ново нещо", което да промени този модел. Интелектуалният стремеж в търсене на нова парадигма на живот води единствено до физическо и емоционално изтощение. Надеждата, че животът може да продължи в спомена на живите, е илюзорна и безполезна, защото те също са смъртни.

Основният извод от екзегетическия анализ на пролога е, че той поставя интригата в търсенето на мъдреца Кохелет, а именно, кое е онова нещо, което може да допринесе действителна, стойностна полза. Когато Кохелет говори за полза, той има предвид нещо, което се разграничава от преходните, мимолетни неща; нещо, което ще спомогне за преодоляване на смъртта и ще допринесе полза отвъд видимия хоризонт *под слънцето*. Чрез този подход на аргументация читателят е провокиран да придружава Кохелет в изложението на книгата и да размишлява върху предложенията за крайна полза от цялостната човешка дейност.

Епилогът завършва с потвърждение на първоначалното заявление на пролога: *Суета на суетите ... всичко е суета* (12:8). В края на книгата тази констатация вече звучи като неотменима присъда над цялото човечество. Изразът може да бъде възприет като окончателен отговор на въпроса за ползата от човешкия труд в пролога. И този отговор е, че никое човешко дело или усилие не може да спомогне за преодоляването на драмата на всяко човешко поколение – *смъртта*. В уверение на читателя, че това крайно заключение, а също и цялостното изложение на книгата не са произволни, плод на случайни умозаклучения, авторът описва методологията за оформяне на собствените поучения (12:9-12).

Дейността на Кохелет е разпределена между публично говорене и интелектуална активност в събиране, оценяване и редактиране на премъдростни материали. Той е вещ в напътстване на аудиторията си; събрал много и същевременно качествени изказвания на мъдри хора. Тази дейност е съчетана с прилежност и резултатите са препоръчителни. Налага се изводът, че книгата е написана в логичен ред, а не е просто сбор от случайно подобрани максими. Спрямо своята аудитория Кохелет е откровен и почтен. Въпреки използването на подобрани и съществени мъдри думи и сентенции, житейският реализъм на автора не скрива от читателя, че *мъдростта* няма решение за феномена смърт. Безкрайното правене на много книги или неуморното четене имат за краен резултат единствено физическо и емоционално изтощение. Тези действия на акумулиране на човешко познание са също *суетни*, т.е. *безполезни* в търсене решение на кардиналния въпрос: как да бъде спрян ходът на човешките поколения. Човешкото естество е *плът* и то няма в себе си ресурс за справяне с драмата на смъртта.

В самия финал на книгата се прави генерална рекапитулация на цялостното послание на Еклисиаст (12:13-14). Читателят е призован да живее в страх от Бога и да съобрази живота си с Неговите заповеди. Наблюдава се идейна връзка между пролога и епилога; човешките поколения идват в живот, преминават в съществуване под слънцето и умират, но те ще дойдат и на съд пред *Елохим* – Богът Създател. И ако прологът твърди, че човешкият труд не може да принесе полза, то епилогът имплицитно внушава, че Божият съд ще отдаде такава. Вероятно този акт на Божествено отсъждане ще допринесе така желаната полза – продължаване на живота отвъд смъртта. Заложеният в човешкото сърце стремеж към вечността намира отговор в Божия съд. И макар че липсва ясната Новозаветна перспектива на възкресението, все пак Кохелет дава надежда на читателя като целенасочено го отправя към абсолютния

източник на живота – самия Създател, Който в определен момент ще действа и като Съдия.

С ролята на Бога като Съдия книгата приключва. Изпъква разбирането, че Този, Който има силата да дарява и поддържа живота, ще има и силата да се справи с най-драматичния проблем в човешкото съществуване – смъртта. Последните думи на Еклисиаст недвусмислено заявяват, че злото ще бъде наказано, а доброто ще бъде възнаградено и тази награда определено би могла да бъде отнесена към връщането на изгубения дух – принципа на живота, от страна на Този, Който го е дал. По този начин Кохелет подтиква читателя си да отговори на представените аргументи на мъдростта чрез страх от Бога и спазване на Неговите заповеди. Казано по друг начин, Кохелет призовава аудиторията си да живее мъдро.

Присъствието и съчетаването в епилога на значими теологични теми от СЗ спасителна история: Бог като пастир, Божиите заповеди, доброто и злото, Божият съд показва, че епилогът служи като канонически ключ да бъде разбирано посланието на книгата.

ГЛАВА ТРЕТА – Поставяне на дилемата: *мъдър или неразумен* разглежда централния въпрос на дисертационния труд, а именно, заслужава ли си да се инвестира в мъдър начин на живот с оглед на обстоятелството, че смъртта изравнява мъдрия и неразумния в крайната им земна участ – смъртта. След като излага интригата на пролога – търсене на полза от човешкия труд и тезата, че липсва "ново нещо", за да бъде променена парадигмата на живота под слънцето, Кохелет начертава пътя на собственото си универсално проучване по въпроса. Посредством автобиографичен наратив е потвърдена тезата на пролога – човешкият труд, макар съчетан с мъдрост, знание и опит, не е в състояние да промени модела на идващите и отиващите поколения. В мащабен план автобиографичното въведение (1:12-2:3) играе встъпителна роля за изложението и същевременно обобщава изводите от цялата книга.

Проучването на проповедника-цар е представено като амбициозен проект, който обхваща всестранната човешка дейност, имаща за предмет едновременно нормативно и иновативно изследване, т.е. включва както познати, така и неизследвани области. Изтъкването на мъдростта като основен инструмент на изследването е указание, че тези проучвания не са подчинени на случаен принцип, а са съобразени с Божествената воля и намерения за човека. Работният метод на автора е тясно обвързан с наблюдението и размишлението. Индиректно обаче Бог е посочен като отговорен за

изкривения модел на живот; модел, който човешката мъдрост и усилия не са в състояние да изправят. Твърдението за нещо липсващо, което не може да бъде изредено между човешките постижения, сочи към обстоятелството, че под слънцето все още не може да бъде видяно "ново нещо". Подвластният на смъртта човек не е в състояние да изправи изкривения житейски модел и не може да предизвика появата на това липсващо "ново нещо".

Пределът на човешката мъдрост, познание и способности е постигнат чрез прибегване до езика и стила на царската възхвална литература. Проповедникът-цар демонстрира превъзходство над всички преди него в Йерусалим, за да бъде читателят уверен, че е направено максималното по третираната проблематика. Всеобхватният и балансиран спектър на проучване е разкрит чрез противоположните на *мъдростта* и *знанието* области, а именно, тези на *лудостта* и *неразумността*. Съпоставянето на тези противоположни двойки подчертава етично-нравствения аспект на завръзката в книгата, като по този начин се подготвя пътят за житейската дилема: *мъдър или неразумен*. Независимото обаче от разширените хоризонти на практично и интелектуално изследване, търсената *полза* не може да бъде открита. Въпреки тяхната семантична полярност, *мъдростта* и *знанието*, от една страна, и *лудостта* и *неразумността* от друга, всички те получават еднаква оценка: *суета и гонене на вятър*. Неспособността за откриване на "ново нещо" е съпътствана от терзание и душевно страдание. Изложено по този начин, автобиографичното встъпление внася объркващ парадокс – от една страна, мъдростта е признат и основен работен инструмент, а от друга, тя е обявена не само за безполезна, но също причиняваща психосоматични смущения. За да поддържа аргументацията си, Кохелет повторя този парадокс и го илюстрира многократно в книгата си. Този литературен подход има за цел да заинтригува читателя и да го въвлече в по-осъзнато размишление за големите теми на живота. Така, още в самото начало на Еклисиаст, *мъдростта* се проявява като функция на мъдрия, имаща пряка връзка с интелигентността и способността за анализ, а по-късно в книгата с поведението – отношение към Бога и ближния.

Неспособността на Кохелет да достигне чрез мъдрост и знание до отговор на поставения в пролога въпрос за ползата от човешкия труд, насочва проучването към нови области: веселба, смях, вино, неразумност. Този подход обаче не е отдаване на произволно и безотговорно забавление, а прилагане на контролирано и опитно изследване на реалностите на живота, за да бъде открито *доброто* – друг, централен за книгата концепт. Макар че първоначално понятието *добро* е свързано с областта на

сетивно-емоционалните преживявания, по-късно в книгата придобива морално-етичен аспект. Обявени също за *суетни*, новите насоки на изследване осъществяват прехода между автобиографичното встъпление и практичната реализация на царския проект. В перспективата на броените дни на човешкия живот се търси доброто, което да бъде извършено под слънцето.

Мащабният царски проект в търсене на *доброто* (2:4-11) засилва и потвърждава първоначалната теза на проповедника-цар. "Добрините" от архитектурно-строителната дейност, естетиката, изкуството, комфортът и чувствените удоволствия не могат да допринесат полза в търсене на решението как да бъде преодоляна смъртта. Темата за ползата от труда се преплита със собствената етика на проповедника-цар. Етичният елемент е силно подчертан чрез нагласата на Кохелет "само за мен"; той е пряк и единствен консуматор на постиженията си. Явен парадокс се наблюдава между успешно осъществения царски проект и крайната негативна оценка на безполезност – *и това е суета и гонене на вятъра*. Единственото нещо, което се получава от труда, това е *дела* – придобивките от положения труд, които са от полза за получателя му само в броените дни на неговия кратък живот под слънцето.

Житейската дилема на Кохелет: *мъдър или нера разумен*, поставена в хиастичния център на тази част от творбата (1:12-2:26), е в пряка връзка с резултата от царския проект. Въпреки че постиженията на проекта са оценени като *суета и гонене на вятъра*, все пак авторът подчертава превъзходството на мъдростта над неразумността. Отключващият мотив за появата на житейската дилема е безкомпромисният реализъм на проповедника-цар, а именно обстоятелството, че крайната участ на мъдрия и тази на неразумния е еднаква. Реалността на смъртта прави относителни всички разлики между мъдрия и неразумния. Този основен парадокс е подсилен с разбирането, че споменът и за двете етични категории потъва в забравата на времето. Риторичният въпрос: "*Защо тогава аз станах изключително мъдър?*" (2:15) е възприет като житейска дилема на главния говорител Кохелет: заслужава ли си да бъде *мъдър* и да се стреми към мъдростта с оглед на факта, че смъртта изравнява мъдрия и неразумния в крайната им земна участ – смъртта. Формулирана и обособена по този начин житейската дилема – *мъдър или нера разумен* се открива експлицитно и имплицитно в следващите части на книгата.

Макар че за мъдростта и за нейният притежател – мъдрия, има полза, самите те не могат да допринесат тази полза. Нито мъдрият, нито неговият мъдър стил на живот, не могат да направят това "ново нещо", което да промени парадигмата на живота и

смъртта. Онова, което е било изкривено, не може да бъде изправено дори от изключително мъдрият цар. Неизбежно се налага въпросът: ако мъдрият с неговия труд и добри постижения не може да спре хода на отиващите си поколения, тогава кой е в състояние да постигне това? Интригата около този въпрос е поддържана до самия край на книгата.

Очевидната несправедливост в безпристрастността на смъртта и вечното забвение провокира Кохелет да отрече живота и целия си труд. В търсене на начин да избегне забравата и да съхрани спомена за себе си, той допуска възможността, че може би синът му ще съхрани придобитите блага и спомена за баща си. Незнанието за бъдещето обаче кара проповедника-цар да прехвърли собствената си житейска дилема върху наследника си – а дали той ще бъде мъдър или неразумен? Макар че наследникът би могъл да съхрани дела от придобитите материалните блага, все пак това не е ползата от труда, защото тя не зависи от материални придобивки и успех; тази полза не може да бъде намерена в света на живите. От частния случай на Кохелет проблемът придобива универсално приложение. Личните вътрешно-психологични терзания на автора, тежките мисли за бъдещето, търсенето на изход от смъртта са въпроси, засягащи всяко човешко същество.

В края на царския проект търсеното добро намира своето определение и произход. Бог е върховният източник на интелектуалното и практично познание, на мъдростта и радостта, на материалните притежания и храната, на труда и удовлетворението от личния труд. Приемането на тези дарове посредством собствен труд е своеобразно потвърждение и съобразяване с Божия първоначален план за живот. *Елохим*, суверенният Творец, разпределя благата според моралното състояние на човека. На фона на неизбежността и безпристрастността на смъртта мотивът за божественото разпределение създава усещане за непосредствена справедливост.

В логическата линия на изводи от царския проект и последвалите размишления имплицитно се налагат въпросите: дали Бог като Източник на мъдростта и знанието, на духовните и материалните блага, не би могъл да бъде също Източник и на търсената от Кохелет полза; да бъде Дарител на онова "ново нещо", което ще съдейства смъртта да бъде преодоляна. Дали Бог като "виновник" за изкривения модел на живота под слънцето не би могъл да вземе инициативата и да изправи ситуацията, така че потокът на отиващите и идващите поколения да спре? И ако това е така, няма ли Той да отдаде тази полза като награда за мъдрият, за този, който ходи в светлината и живее от плодовете на собствения си труд; за този, който е добър пред лицето на Елохим?

Възможността на тези въпроси да се отговори положително е предпоставка житейската дилема *мъдър или неразумен* да продължи търсенето на решение. В такъв случай тази хипотетична възможност може да се превърне в мотив за поведение и стил на живот, белязани със знака на мъдростта.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА – Теология и житейски ситуации в търсене отговор на дилемата: *мъдър или неразумен* се занимава с анализа на предложените от Кохелет теологични разсъждения и житейски постановки, в които изпъкват темите за труда и доброто, насилието и социалните неправди, алчността и споделянето, поклонението и страха от Бога, отношението към богатството и действителната полза от него, осмислянето на плодовитостта и дълголетие. В тази част от дисертационния труд (3:1-6:9) се открояват основните елементи в аргументацията на автора – въпрос-отговор-съвет, както и наблюдение-размишление-етика.

Поемата за времето (3:1-15), по подобие на царския проект, описва конкретни трудови дейности и състояния на човешката душевност. Това второ изреждане на разнообразни форми на труда като че ли има за цел да обхване всяка област на човешкото съществуване. За пореден път читателят е насочен към програмния въпрос за ползата от труда, но в края се "пропуска" основното твърдение: *и това суета и гонене на вятър*. Чрез този подход на предаване на посланието си, авторът поражда в аудиторията си надежда, че ключовият проблем до момента, а именно, преодоляването на смъртта, може би има решение. Съпоставянето на божествените с човешките дейности разкрива качествено различни категории на активност. На идейно ниво текстът препраща към момента на сътворението и грехопадението. От една страна Бог създава красиви неща, съответно и човека, а от друга страна, определя начина на съществуване на съгрешилото творение. Макар че от перспективата на времето животът под слънцето е преходен, заключен между раждането и умираването, все пак Бог е вложил у човека чувството за едно друго измерение – *вечността*. Наличието на усещане за вечност обаче не е достатъчна предпоставка, за да бъдат обхванати божествените планове, намерения и действия.

Вместо да изпада в терзание поради своята ограниченост и неспособност да изследва напълно делата на Твореца, читателят е призован да приеме доброто – Божия дар, богатата на земята според положения от него труд и същевременно да живее в "страх от Бога". Това е своеобразен призив за проява на мъдрост и съобразяване с плана на Създателя за живот под слънцето. Неминуемо живеещият по този начин ще бъде

възприет като добър пред Божието лице. Заключителният стих в поемата за времето (3:15) придава смисъл на цялата аргументация на проповедника. Зад привидно непроменимите и повторяеми модели в човешката история Бог е Този, Който присъства и действа. Въпреки че човешкият труд е безполезен в справянето със смъртта, все пак в потока на времето ще се появи момент, когато Бог ще направи нещо ново – преследваният човешки дух, принципът на живота, ще бъде потърсен от неговия Дарител. Елохим ще принесе онази полза, която човешките усилия са неспособни да осъществят. Все пак, на този етап на живот под слънцето, човек притежава единствено чувството за вечност, но самият той не е част от тази вечност.

В разкрилия се нов хоризонт, плод от вратата на Кохелет в абсолютния Източник на живота, мъчителната дилема на Кохелет започва да намира своя отговор. Макар имплицитно, Кохелет заявява, че си заслужава да бъде мъдър, да се живее мъдро, да се съобрази животът с божественото намерение, защото в крайна сметка Бог ще потърси изгубения живот. Пренебрегването обаче на това вътрешно убеждение би било проява на неразумност, на отхвърляне на идващото от Бога добро, отричане на вложената в сърцето вечност. Възприемането на тази нова концепция за намесата и ролята на Бога в човешкото съществуване неизбежно би довело до промяна на отношението към живота; от вътрешно терзание и омраза към истинско оценяване и приемане.

Оптимистичната перспектива на вероятната вечност е в ярък контраст с настоящия живот под слънцето, белязан от несправедливост и беззаконие, завист и егоизъм, алчност и непредвидими обрати на живота. Дълбокото верско убеждение на Кохелет е, че на корумпираната човешка система ще се противопостави самият Бог, Който в крайна сметка ще отсъди делото на праведния и това на нечестивия (3:16-17). Независимо обаче дали някой е мъдър или неразумен, праведен или нечестив, богат или беден, човек или животно, без значение кой какъв е, смъртта слага еднакъв и неизбежен край на всички тях. Несправедливостта под слънцето би трябвало да се възприеме като допусната с възпитателна цел, за да бъдат човешките същества подтикнати към размисъл за собственото си състояние и крайна участ. Липсата на видимо прилагане на божествения съд в настоящето би трябвало да бъде оценена като даден шанс от страна на Бога, от който хората да се възползват преди ефективното изпълнение на божественото отсъждане. Възможността при смъртта духът на човека да отиде по-горе внася надежда, че крайната участ на човека може да бъде различна от тази на животното и така феноменът на смъртта да бъде преодолян.

Обстоятелството, че Бог ще съди праведния и нечестивия показва, че резултатът от съда няма да бъде универсален. Оттук и дилемата на Кохелет – *мъдър или нера разумен*, присъства имплицитно в текста. Въпреки липсата на видим знак за Божия съд и липсата на знание относно дестинацията на духа, читателят е призован да бъде мъдър като съобрази живота си с Божия план и намерение. Да прояви мъдрост като избере доброто и се радва на плодовете от собствения си труд, като по този начин отхвърли нечестието и неразумността. За мъдрия, живеещ с вяра в Божия краен съд и приемащ дела си от Бога, има надежда за връщане към живота. Самият Бог в качеството си на Суверен и Дарител на чувството за вечност може да върне човека назад към живота.

Вътрешното убеждение на автора, че Бог ще съди всяка човешка личност и всяко дело, внася нотка на надежда, че справедливостта ще бъде възстановена и заедно с нея най-голямата несправедливост под слънцето – загубата на живота при смъртта. Времето, което преминава в очакване на Божия съд и възстановяване на правдата, трябва да бъде използвано за избиране на "по-доброто". Въпреки, че младостта и мъдростта са по-добри от старостта и неразумността, все пак и те са преходни поради фактора време (4:13-16). "По-добрите" решения на живота не са крайното добро, защото не дават решение на непреодолимия за Кохелет проблем – смъртта.

Дилемата на Кохелет – *мъдър или нера разумен*, изпъква ясно и в контекста на култовото поклонение в Божия дом (5:1-7). Независимо от липсата на видими индикатори, насочващи към решението на феномена смърт или към осъществяване на обявения Божи съд, читателят е призован да бъде внимателен в духовната си опитност, като избягва необмисленото поведение на неразумния в Божия дом. Формалното и консуматорското принасяне на жертва, както и необмисленото говорене, са белези на неразумния поклонник. Религиозните ритуали са само средство за доближаване към Бога, но нямат силата да принесат търсената крайна полза. Мъдрият поклонник би трябвало да се отличава с благоразумието на добър слушател и верен изпълнител на поетите духовни ангажименти. За него страхът от Бога управлява всяко субективно преживяване и е водещ мотив във всяко религиозно действие. В духовното преклонение на мъдрия също би трябвало да бъде вътъкано разбирането, че Бог е на небето, а той на земята, като същевременно съзнава, че е отговорен за цялостния си живот и поведение пред Суверена, Който ще съди всяко нещо и всяко дело.

Теологичната линия в аргументацията на автора е задълбочена с наблюдението, че животът не винаги следва рутинната логично-следствена връзка. На притежателя на материални блага, благословен от Бога с имот и почит човек, не винаги

е гарантирано ползването на земните придобивки (6:1-2). Парадоксалното в представената ситуация е, че Бог не само е отговорен за лишаването от власт да се яде от благата, но Той също позволява чужд човек да се възползва от това, за което не се е трудил. Такива необясними и объркващи обрати в живота водят естествено до болестно състояние на духа. Мъдрият отговор и нагласата спрямо такива житейски парадокси би трябвало да произлизат от разбирането, че личната драма на ощетения по никакъв начин не е *полза* за "несправедливо" облагодетелствания. Подобен достъп до благата на другите няма да допринесе за разрешаването на проблема смърт.

Изразената с много деца плодовитост и дълголетие също не обезпечават удовлетворение от живота и запазване на спомена след смъртта (6:3-7). На духовните търсения и интелектуални питания не може да се отговори чрез резултатите от труда. Качеството на живота не зависи от продължителността на годините, преминали в живот под слънцето. Всички материални блага, интелектуални постижения и творчески труд не могат да заситят духовния глад. Пред лицето на реалната и неизбежна смърт постиженията *под слънцето* не могат да отговарят на въпроса: как да се спре ходът на отиващите си поколение или как да се върне отишлият си живот.

В края на първата половина от книгата си Кохелет за втори път поставя експлицитно житейската си дилема – мъдър или нера разумен, посредством въпроса: *Какво предимство има мъдрият спрямо неразумния?* (6:8). Така поставен, въпросът не получава ясен и положителен отговор в полза на мъдрия. На този етап от аргументацията на Кохелет за мъдрия няма полза, нито изключително предимство над неразумния. Въз основа на представените до момента ситуации и съждения се подчертава изводът, че участва и на двете категории е еднаква. Въпреки това, светът трябва да бъде възприеман в неговата реалност и да се живее в перспективата на доброто. Всеки опит да се достигне решение за изход от смъртта е безполезен и обречен на неуспех.

ГЛАВА ПЕТА – Аргументи и парадокси в търсене отговор на дилемата:
мъдър или нера разумен продължава да следва аргументацията на Кохелет, съчетана с нови парадокси и загадъчни изказвания. До този етап на изследването идейното питане на неговата житейска дилема: Заслужава ли си да бъде мъдър в свят на зло и несправедливост, или да следва пътя на неразумните, не намира директен отговор. Да поддържа ли основната линия на мъдростта – *страха от Господа*, въпреки че няма ясни и видими индикации за "нещо ново", което да принесе търсената *полза* – начин,

чрез който трагичният феномен смърт да бъде преодолян. Подходът в аргументацията на автора въпрос-отговор-съвет запазва тенденцията и във втората половина на книгата (6:10-10:20). На експлицитно ниво, категориите *мъдър* и *неразумен* са съпоставени и се откроява контрастът между тях в различни ситуации и поучения.

Глава пета на дисертационния труд започва с логичното начало на втората половина на книгата и усилва динамиката в съпоставянето на двете категории *мъдър* и *неразумен*. Дилемата на Кохелет – *мъдър или неразумен* – се откроява ясно чрез размисъла върху реалността на смъртта, чрез който читателят е подтикнат към правилна оценка и предприемане на мъдро живеене (7:1-6). В перспективата на краткостта на живота и неизвестността на бъдещето човек е призован спешно и неотложно да изгради добро име, което е предимство спрямо материалните блага, и да приключи живота си като добър човек. Определени действия и поведение определят към коя група – тази на мъдрите или противоположната, на неразумните – би могъл да се причисли някой. В тази насока изобличителните слова на мъдрия имат превъзходна стойност спрямо кратковременната и приповдигната емоционалност на неразумния. Чрез външни и вътрешни фактори – изнудване и подкуп, стремежът към изграждане на добър характер е поставен на изпитание (7:7-12). Имаща изключителна стойност, мъдростта може да защити мъдрия от изгубване на доброто си име. Въпреки предизвикателствата, читателят е наставен да използва възможностите на настоящето и отхвърляйки характерните за неразумните – горделивост и терзание, търпеливо да следва морално-духовния идеал на доброто име. Разглеждана реалистично, макар и ограничена, мъдростта дава *добро сърце* и мотивира в достигане на предимството на доброто име като същевременно поражда надежда, че отвъд смъртта мъдрият има предимство пред неразумния.

Възприемането на околния свят като резултат от Божията воля и изява на Неговата суверенност съдейства за адекватно реагиране на благоприятни и неблагоприятни събития и обстоятелства (7:13-14). Неспособен да изправи "изкривения" модел на живот под слънцето, стремящият се към добро име и мъдрост е призован да се примири с ограниченията на греха и неизвестността в бъдещето, без обаче да се опитва да отиде отвъд поставените от Бога граници. На евентуалните екстремни подходи с цел продължаване на живота – прекалена праведност или дълголетие чрез нечестие, е противопоставен страхът от Бога като единствена етична норма и мотив за изграждане на добър характер (7:15-18). Мъдростта има силата да

укрепва, но предимството на мъдрия над неразумния не е абсолютно, защото мъдрият също може да съгреша и така да изпадне в положението на неразумния.

Акцентът върху човешката мъдрост демонстрира, че мъдростта има своите граници; тя не може да отиде отвъд видимия свят и да открие "новото нещо", което да промени настоящия ред под слънцето. Поставил си задачата да открие *начина* или *средството* за преодоляване на феномена смърт, Кохелет изтъква моралната заплаха на сексуалната неразумност и греховност, имаща силата да заличи единственото предимство в деня на смъртта – доброто име (7:25-29). Излагайки последователността в търсене на *средството*, авторът достига до изявлението, че е намерил не "нещо", а някой – един мъж. Въпреки трудността в тълкуването на текста, може да се допусне, че има силна алюзия към човешки фактор с посреднически функции с цел преодоляване изравняващата присъда на смъртта. В тази част на книгата Бог е реабилитиран, като Един, Който е създал човека праведен, с ясното посочване на последния като отговорен за греховното изкривяване на живота под слънцето и причина за навлизането и действието на смъртта. В самия край на пасажа дилемата на Кохелет намира един от експлицитните си отговори – само мъдрият, който със страх от Бога се отдава да търси доброто и да изгражда добър характер е в състояние да получи яснота за смъртта и отвъд нея.

Мъдростта, към която Кохелет подтиква читателя в тази част от книгата (8:2-17), отива отвъд личната сфера и характер на отделната личност. Осъзнаването, че над царската институция стои най-висшият авторитет – този на самия Бог, изисква съобразяване с властта и управлението в земната йерархична система. Лоялността към държавното управление в лицето на царя, чрез подходящо държание и адекватни реакции, е проява на осъзната мъдрост и признак за приемане авторитета на суверенния Бог. Тематичната връзка между царското отсъждане и Божествения съд в бъдещето дават увереност за крайна есхатологична справедливост. Настоящото нечестие, осъществявано чрез политико-икономически и социални механизми, не гарантира дълголетие, нито е в състояние да отблъсне неизбежната смърт. Всеки човешки опит, поведение или стил на живот с цел продължение на живота отвъд границите на смъртта е безполезен.

Идеята за справедлив съд в бъдещето е придружена с откровението за крайно добруване на онези, които имат страх от Бога в настоящето (8:11-13). Парадоксът в наблюдението, че на нечестивите се случва според делата на праведните и обратно, съвсем не означава крайно благоденствие на злите по сърце. От друга страна,

богоугодният живот, съобразен с плана на Бога и Неговите дарове, е висш израз на признаване и пълна зависимост от върховния авторитет на Бога и съответно проява на мъдрост. Страхът от Бога съдържа в себе си обещание за гарантирано бъдещо добруване. Как обаче това добруване ще бъде осъществено, дори мъдрият не е в състояние да обясни. Осезаемите граници на мъдростта и неспособността на мъдреца да обясни как да бъде променена парадигмата на живота под слънцето, не е пречка Кохелет да подтиква читателите към смислено и мъдро поведение на живот. Твърдо отдаден на изключителната стойност на мъдростта, той защитава следването ѝ като единствен път, чрез който крайната полза може да бъде достигната.

Незнанието и неизвестността относно бъдещето е балансирано с уверението, че *мъдрите* и *праведните* са в обсега на действие на Божието провидение (9:1-6). Въпреки специалното отношение на Бога към двете положителни категории, в крайна сметка смъртта приравнява и тях към всички други групи на обществото. Изравняващата сила на смъртта спрямо всяка човешка група отстъпва място на надеждата в силата на Бога, която може да променя характера и да освобождава от силата на злото. Привилегията на Божията променяща благодат е валидна само за живите; мъртвите са напълно лишени от нея, а неразумно живеещите са застрашени също да я загубят. Докато живее под слънцето, всеки човек е насърчен според силата си да съдейства на Бога за промяна на собствения си характер. Оценяващият мъдростта и праведността ще отговори положително на призива да се живее в празнично настроение споделено в семейния кръг, което е положително санкционирано от Божието одобрение. Изграждането на добро име трябва да бъде осъществено според личната сила, докато човек е под слънцето, защото смъртта слага край на всяка възможност за промяна. Пълноценното живеене трябва да започне веднага, сега, защото смъртта може да връхлети непредвидимо и внезапно.

Мъдростта обхваща не само интелектуалната или моралната област, но тя има също практични измерения във всекидневни рутинни дейности (9:13-10:15). Макар че мъдростта е безсилна да спре хода на отиващите си поколения, тя може избави от връхлитащата смъртна опасност и по този начин стремежът към промяна на характера и праведен живот да продължи. Разумният и уместен подход към работата предпазва от провал или физическо нараняване. Навременната проявена съобразителност може да спаси и живота. От мъдрия се очаква да говори благоразумно, докато при неразумния се наблюдава липса на правилна ориентация в живота. Предимството на мъдростта не

зависи единствено от нейното използване, но от нейното навременно и уместно прилагане.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интригуващото и съзнателно сложно изложено послание на книгата Еклисиаст намира своето разгадаване чрез житейската дилема на Кохелет: *мъдър или неразумен*. Дълбоките размисли върху очевидния парадокс – крайната земна участ на мъдрия е еднаква с тази на неразумния – подтикваат проповедника-цар в началото на книгата да постави въпроса дали си е заслужавало да бъде изключително мъдър: "*Защо тогава аз станах изключително мъдър?*" Достигнал до предела на творческите си постижения и човешки способности, той осъзнава, че всичките положителни дейности, труд и изкуство, гениални успехи и дори превъзходната мъдрост не принасят никаква лична полза в стремежа да се преодолее неизбежната смърт, нито да се промени крайната земна участ. Очевидната несправедливост в безпристрастността на смъртта – начинът, по който мъдрият умира, е еднакъв с този на неразумния, както вечното забвение и на двете категории, провокира Кохелет да намрази живота и собствените си достижения. Изложен по този начин, безкомпромисният реализъм предизвиква читателя да разсъждава относно смисъла на мъдрото живеене, тъй като очевидно крайната участ на мъдрия не се различава от тази на неразумния.

Осъзнаването на сложната композиция на книгата и дълбокия идеен замисъл на автора води до извода, че изследването на житейската дилема на Кохелет – *мъдър или неразумен* – не може да бъде сведено единствено до лексикални и тематични връзки между отделните текстови единици, оставяйки настрана онези части, които на пръв поглед нямат пряка връзка с проучването. Използването на реторичния критицизъм или познатия още като "близък прочит" анализ, се оказва надежден работен инструмент в проследяването на идейно-тематичните връзки между дилемата на Кохелет и другите перикопи в цялата книга. Посредством екзегетичния анализ се установява, че житейската дилема – *мъдър или неразумен* – се съдържа в различните части на книгата както експлицитно, така и имплицитно. Подходът на близкия прочит позволява да се изясни, че привидните противоречия в аргументацията на автора не са плод на различни гледни точки поради неяснота на възгледите или проява на личен песимизъм на последния, а по-скоро представляват литературни похвати, провокиращи и подтикващи читателя към откриване посланието на книгата.

Съпоставянето на пролога и епилога разкрива, че тези две части си кореспондират в предаването на основното послание на книгата. Ясното разграничение

между пролога и епилога, от една страна, и тялото на книгата от друга, демонстрира дълбок идеен замисъл и последователност в аргументацията на автора. По изключително майсторски начин прологът поставя интригата на книгата, в която централно място заема неспособността на човека да се справи с грубата реалност във видимия свят – смъртта. Наред с обобщеното отричане на каквато и да е крайна полза от всяко човешко усилие с цел спирането на идването и отиването на човешките поколения, е повдигнат въпросът за съществуването на "нещо ново", което да спомогне при преодоляването на смъртта и да принесе вечна полза. Епилогът потвърждава първоначалното заявление за бързо преминаващия човешки живот и безполезността на човешките усилия в преодоляването на феномена смърт. Въпреки използването на прецизно подбрани изразни средства в процеса на търсенето, носещи печата на истинността и мъдростта, Кохелет декларира, че човешката мъдрост и действия, насочени към справянето със смъртта, са напълно безполезни. Финалът на книгата, имащ за централен образ Бог като Съдия, внушава, че самата смърт не е последната дума за човешкото същество. Обстоятелството, че Бог ще съди доброто и злото, поражда надежда за получаване на така желаната стойностна полза – продължаване на живота отвъд границата на смъртта. Въз основа на пролога и епилога първичният преглед на книгата указва, че събраните материали, тяхната подредба и организиране имат за цел да предадат една основна вест и същевременно да убедят читателя да я приеме.

В самото изложение на книгата, използвайки наблюдението, познанието и мъдростта като основни работни инструменти, авторът води читателя в различни житейски ситуации в търсене на решението на житейската си дилема – *мъдър или неразумен*. Като изразява в първо лице единствено число собствените си вътрешни терзания, Кохелет прехвърля личната си драма на отчаяние и разочарование върху читателя, като внушава на последния, че не само ще умре както неразумния, но също ще бъде и напълно забравен. Ключов за книгата е парадоксът, че въпреки нейната ценност и важност като основен инструмент за изследване, и помощно средство за праведен живот, мъдростта е обявена не само за безполезна, но също причиняваща терзание. За да поддържа аргумента си, Кохелет илюстрира този парадокс и го повторя многократно в книга си. Изглежда, че този подход е съзнателно избран, за да бъде читателят провокиран да припознае крайната си участ, да размишлява върху поведението си и да продължи прочита на книгата.

Въпреки че изключителната мъдрост и завидните лични достижения на Кохелет са напълно безполезни в преодоляването на смъртта и забвението, той продължава да предлага "алтернативи" като ги рекапитулира с многократно използвания израз: *и това е суета и гонене на вятъра*. Очакването, че наследникът би могъл да съхрани благата и спомена за бащата, е поставено под съмнение поради неизвестността какъв ще бъде той – *мъдър* или *неразумен*. Разнообразните дейности на труда, притежанията, богатството и успехът са категорично отхвърлени като безполезни за отиване отвъд смъртта. Отречени като безполезни са негативните етически категории – онеправдаване, насилие, завист, егоистично натрупване на материални блага. Ясно изпъква парадоксът, че парите и материалните притежания не само не обезпечават бъдещ живот след смъртта, но дори в този, *под слънцето*, не носят удовлетворение и спокойствие на притежателите им. Привидното дългоденствие в злото също не съдържа в себе си гаранция за продължаване на живота и след смъртта. Превъзходната мъдрост на Кохелет изпъква в предупреждението му срещу крайностите, именно, че безупречната праведност или мъдрост не са решение на проблема, нито пък настоятелното постоянство в злото и неразумността. Обръщайки внимание на духовността област, авторът твърди, че религиозната отдаденост и съблюдаването на ритуалност са безразлични пред нерешимия въпрос на отиващите си поколения.

На фона на абсолютната интелектуална и материална безполезност в битката за продължаване на живота отвъд смъртта Кохелет предлага реалистично живеене във видимия свят – *под слънцето*. Въпреки че мъдростта има относително предимство, в духа на СЗ традиция мъдрият начин на живот е издигнат като модел за следване пред неразумния такъв. Основната характеристика на мъдрото живеене е търсенето на доброто, съобразено с Божия първоначален план за човека и страхът от Бога, съпроводен с положителна етика към ближния. Доволството от живота и приемането на божествените дарове на труда и радостта, изразени чрез ядене и пиене от собствения, а не от чуждия труд, играят ролята на реалистична алтернатива пред безрезултатното търсене на "ново нещо". Независимо че звучи парадоксално, според Кохелет, житейската драма на смъртта има също положително влияние и възпитателна функция върху скърбящия. В присъствието на бездиханното тяло на покойника размисълът върху последиците от смъртта води до оценяване истинската стойност на живота. Предложението за празнично живеене с най-обичните – съпруга или съпругата – блести като безценна перла в премъдростната старозаветна мисъл. Признаването висшия

авторитет на представителите на земната власт е императив за Кохелет, въпреки парадоксите в социалния ред – понякога ръководните позиции в управлението на обществото се заемат от неподходящи и неспособни личности. Въпреки тази смущаваща констатация, признаването и подчинението на видимо неадекватните представители на властта е израз на послушание към най-висшия авторитет – този на самия Бог.

Житейската дилема на Кохелет е поставена също в контекста на силно изразеното в книгата усещане за спешност поради бързо преминаващия живот и поради непредвидимите ситуации, в които животът може да бъде прекъснат внезапно. Тъй като никой човек няма власт над деня на смъртта, мъдрият би трябвало да живее в перспективата на смъртта, като се стреми да изгради добро име. С реалистична обективност мъдро живеещите са предупредени, че праведността и добротата понякога са съчетани с правене на грешки и дори грехове. Определено този парадокс, породен от контраста между добрия и грешния, има за цел да подтикне към размисъл, както и да подготви читателя за други ситуации в книгата, където добрият, праведният човек, може понякога да действа като лош и грешен такъв. Въпреки че може да изпадне в духовен и морален пропуск, читателят е насърчен да продължава да търси мъдростта, да живее мъдро, защото мъдростта има силата да укрепва и избавя. Преди настъпването на мига, когато тялото се връща в земята, а духът при Бога, за живеещият под слънцето има възможност за промяна към добро в страх от Бога и в състрадателно отношение към ближния.

Като предпоставка за решение на дилемата – *мъдър или неразумен* – се явяват теологичните откровения на Кохелет, които са и ключ за разбиране посланието на книгата. Посредством употребата единствено на универсалното божие име *Елохим* авторът представя трансцендентния и енигматичен Бог като Бог на целия свят, а не само на един избран народ. Благословенията получавани от Него, както и отговорността спрямо Неговите заповеди, са валидни за всички хора. Макар че е отговорен за допускането на изкривения модел на живот *под слънцето*, Той е Суверен, Който е *в небесата*, даващ на добрите хора мъдрост, знание, радост и удовлетворение от труда. Централното за книгата откровение, че Бог е вложил в човешкото сърце чувството за вечност и че всичко, което Той ще направи, ще бъде вечно, допуска възможността за решение на проблема смърт от страна на самия Бог. Обстоятелството, че Бог ще потърси онова, което е преследвано, внушава, че като Суверен и Дарител на съзнанието за вечност, Той може да върне назад към живота. Подчертаването на бъдещ

съд над праведния и нечестивия, насочва към върховното разделително дело на Бога, когато праведните ще получат награда, а нечестивите – наказание. Страхът от Бога и бъдещия съд са решителен мотив добрият човек да приведе живота си в хармония с Божиите заповеди като същевременно се отдалечава от всяко греховно поведение и практики.

Търсена през цялата книга крайна полза от човешкия труд изглежда намира отговора си във финална част на книгата. Единствено Божият съд и необяснимото творческо дело на Бога могат да доставят истинска полза за човека – онова "ново нещо", което с основание може да бъде наречено вечен живот. Именно това прозрение за нов живот решава житейската дилема на Кохелет – *мъдър или неразумен*. В тази перспектива и очакване на нов, бъдещ живот отвъд смъртта, читателят може да избере да обикне живота под слънцето, да живее празнично и мъдро, изграждайки съобразен с Божията воля добър характер.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

Като по-важни приноси на този дисертационния труд могат да бъдат отбелязани следните моменти:

1) От времето на проф. Иван Марковски, когато през 1933 г. последният публикува обширна студия върху Еклисиаст, в българското богословие няма цялостно екзегетично изследване върху тази книга. Настоящата дисертация запълва тази над 80 години празнина.

2) Оригиналното формулиране на темата, имащо за център житейската дилемата на Кохелет – *мъдър или неразумен*, доколкото ни е известно, до момента не се среща в световни научни публикации.

3) Оригинални предложения за тълкуване на някои текстови единици, първостепенни от които са: 3:1-15; 7:1-10, 16-18, 27-29; 9:4.

4) Използвани са по-важните и водещи съвременни богословски достижения в областта на текстовата критика и екзегетическите проучвания върху Еклисиаст, което придава на разработката научна актуалност.

5) Екзистенциално-етичната проблематика, особено силно застъпена в дисертацията, е изключително ценна за изпадналото в морален дефицит съвременното общество. Разглеждана от този специфичен аспект разработката съдържа етико-социален принос, поне към вярващия кръг слушатели.

ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

"Значение, функции, свойства и семантично поле на *мъдрия* и *неразумния* в книгата Еклисиаст" (под печат за *Сборник в чест на проф. Иван Марковски* с главен съставител доц. д-р Екатерина Дамянова).

"Дилемата на Кохелет – мъдър или нера разумен, в поученията на Иисус Христос" (под печат за сборник с главен съставител доц. д-р Ивайло Найденов).

Библейски еврейски за духовните училища. Съставител: Вениамин Пеев; техническа корекция и оформление: Емил Гаджалов. София: Нов живот, 2014.